

Юрій Броніславович ДАНИЛЬЧЕНКО,
кандидат юридичних наук,
прокурор Харківської області

АГРЕСИВНІ ДИСКУРСИВНІ ПРАКТИКИ ЯК ФОНОВІ ДЛЯ ТЕРОРИЗМУ В УКРАЇНІ ЯВИЩА

Сучасні дослідження ролі дискурсу в процесах відтворення злочинності недвозначно засвідчують, що кожен праксеологічно автономний різновид злочинності завжди супроводжується специфічними мовними полями. Вони виконують функції категоризації соціальної дійсності, зрештою – її конструювання. При цьому найбільш відчутним виявляється вплив дискурсивних практик у сфері детермінації злочинів ненависті, що ґрунтуються на соціальній дезінтеграції, протиставленні, в тому числі й тероризму.

Відтак, зауважимо, що немаловажною кримінологічно значущою ознакою особи сучасного терориста в Україні є ідеологізованість його політичної свідомості та, водночас, раціональність у виборі терористичних цілей і засобів. У зв'язку з цим цілком закономірним видається те, що згідно з даними офіційної статистичної звітності, для типового терориста в Україні не властива алкогольна чи наркотична залежності. Вчинення терактів в абсолютній більшості випадків не обтяжене станами відповідного сп'яніння. Тобто теракти виявляються злочинами, в цілому раціональними (як ціле-раціональними, так і ціннісно-раціональними), а не імпульсивними, чи-то аддиктивними. Особа цілком свідомо стає на злочинний шлях. Для останнього характерним є формування заздалегідь визначеної самовиправдувальної позиції, яка здатна обґрунтувати теракт у морально і психологічно прийнятних для конкретної особи *категоріях*. Для цього активно залучаються специфічні дискурсивні засоби.

В цьому контексті варто, вважаємо, погодитись із Ю. В. Орловим, який вказує, що сьогодні слід поставити на порядок денний питання про роль дискурсу у відтворенні злочинності: по-перше, як своєрідного соціокультурного поля для розгортання кримінальних практик, по-друге, як криміногенно детермінаційного ресурсу, по-третє, як сфери нереалізованого кримінально-превентивного потенціалу. Ця потреба виявляється особливо гострою у зв'язку з необхідністю підвищення ефективності протидії інформаційним операціям агресивного штибу, що є складовими так званих «гібридних» воєн [1, с. 25]. При цьому вчений тонко підмічає, що мова активно використовується для цілеспрямованого створення соціокультурних бар'єрів, що дозволять розмежувати різні соціальні групи, детермінуючи серед іншого ксенофобію, агресивність [1, с. 27, 29]. Невід'ємним елементом останньої виступає деперсоналізація членів «ворожої» групи шляхом використання особливих мовних засобів. Навіть побіжний аналіз матеріалів кримінальних проваджень, а також змісту інформаційних повідомлень на форумах й у соціальних групах (в соцмережах) антиукраїнської спрямованості (на кшталт «антимайдану») дозволяє виділити декілька термінів, якими позначаються прибічники євроінтеграційного зовнішньополітичного курсу розвитку незалежної, цілісної й демократичної України: «майдауни», «фашисти», «бандеро-фашисти» «нацисти», «укропи», «вишиватники», «хунта» і т.п.

Цілком зрозуміло, що окрім демонстрації зневажливої позиції до носіїв, адресатів вказаних семантичних інструментів ідентифікації, поширення останніх виконує важливу функцію деперсоналізації особистості. З нею ж пов'язане і зняття моральних заборон на вчинення дій, що за звичайних умов не допускаються. На цих же принципах, до речі, побудований і кримінально-субкультурний сленг (арго), постійне використання якого формує дискурсивне поле для позитивного сприйняття особистістю протиправної поведінки. На цих же принципах була побудована й нацистська пропаганда часів Третього Рейху, що розпалювала ненависть до представників інших національностей.

Н. Крісті в одній зі своїх публічних лекцій з цього приводу наводить такий епізод із життя одного ув'язненого у норвезькому концлагері для сербів (мовою перекладу): «...Совсем рядом с ним два норвежских охранника, справа и слева, и кто-то спереди крикнул: «У тебя спички есть?!» А другой отвечал: «Нет, нету!» И тогда мой человек, югослав, который стоял между ними, произнес одну фразу по-норвежски, которая, как он мне потом признался, спасла его жизнь: «У меня есть спички». И что произошло? Он выбился из статуса массы, толпы, он преодолел категорию, когда его рассматривали как опасное животное с Балкан, нечто вонючее, противное. Его увидели как человека» [2] (*курсив наш. – Ю. Д.*). Ставлення до суб'єкта не як до людини, його дегуманізація і деперсоналізація, що відбувається перш за все інструментами дискурсу, є важливим чинником виправдання насильства. Таке ставлення, за слушним зауваженням Ю. В. Орлова, конструється політичною пропагандою та іншими елементами безструктурного управління (навіюванням, фреймингом новин, дезінформацією тощо) [3; 4].

Подібних прикладів можна навести багато. Втім, головним, тим, що їх єднає у кримінологічно значущому аспекті, є формування у особи, носія специфічних дезінтеграційних елементів дискурсу, виправдувальної (або навіть стимулюючої) стратегії своєї насильницької поведінки внаслідок нейтралізації дії моральних імперативних заборон на неї, *конструювання* позитивного соціального змісту (оцінки) акту агресії як виправданого засобу боротьби за високі цілі.

Безумовно, залучення особи до особливих дискурсивних сфер не є причиною терористичної діяльності. Проте, – це є її: а) суттєвою умовою та водночас і відмітною (хоча і не специфічною) рисою особи сучасного терориста; б) особливим різновидом фонових для тероризму явищ.

У зв'язку з цим не зайвим буде вказати й на те, що переважну більшість сучасних терористів в Україні можливо віднести до так званого ідейно-політичного типу, якому притаманне домінування певної ідеологічної настанови, в межах якої терористична активність розглядається як морально виправдана й справедлива політична боротьба. Таких у загальній структурі осіб терористів в Україні близько 55 %. Серед них переважають прихильники ідеї становлення на території України квазідержавного утворення «Новоросія», в тому числі через підтримку «ДНР» та «ЛНР» (87 %). Вказана ідея, як і інші, що детермінують терористичну діяльність в нашій державі (антикомуністичні, право-ідеологічні, антинаціоналістичні) змістовно є політичними. Тож типовий терорист в Україні – це політичний злочинець.

Але варто бути свідомим того, що будь-яка ідеологія має у своєму олюдненому зрізі, тобто в проекції на конкретну особистість, цілком утилітарне значення. Воно, як правило, виражається у спрямованості ідейно обґрунтованої діяльності на задоволення цілком прагматичних, особистих потреб індивідуума. Серед них у ідейного типу терориста переважають потреби у приналежності та соціальній безпеці. Приєднання до терористичних практик, відтак, наповнюється специфічним змістом, в якому вбачається активна афілійованість особистості з певною умовною соціальною групою (реалізації її потреби в приналежності), об'єднаною єдиним, здебільшого міфологічним світоглядом (через нього відбувається дефрагментація, лінійне упорядкування бачення світобудови з визначенням у ньому місця і ролі особистості), баченням культурно-психологічних, політико-історичних підстав для внутрішньогрупової інтеграції та зовнішньої агресивної, зокрема, терористичної активності.

Підсумовуючи зауважимо, що викладені міркування лишу пунктирно окреслюють вельми глибоку проблематику агресивних дискурсивних практик як фонових для тероризму в Україні явищ. Вони потребують окремого монографічного дослідження. Але навіть в межах запропонованого, вельми побіжного розмірковування над роллю дискурсу у відтворенні тероризму стає очевидним, що стратегія протидії останньому перш за все має бути спрямована на руйнацію вказаних дискурсивних полів, в яких формується емоційно резонансне квазіціннісне категоріальне ядро соціальної дезорганізації, ворожості.

Список бібліографічних посилань

1. Орлов Ю. В. Дискурсивно-комунікативна теорія детермінації злочинності: концептуальні засади формування. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2017. № 3 (17). С. 25.
2. Современное преступление. Лекция Нильса Кристи. 18 окт. 2006 г. // StudFiles : сайт. URL: <https://studfiles.net/preview/5536300/> (дата звернення: 28.02.2018).
3. Орлов Ю. В. Політико-кримінологічна теорія протидії злочинності : монографія. Харків : Діа плюс, 2016. С. 342–349.
4. Орлов Ю. В. Політико-кримінологічний аналіз проявів безструктурного соціального управління. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2013. № 5. С. 118–127.

Одержано 16.03.2018